

ספר בית דוד

חלק אורח חיים

הלכות נטילת ידיים

- למוש"ע סימן ד -

[אבודרהם דיני נט"י שחרית] דסבירא ליה דהברכה נתקנה מפני שלשה דברים, משום רוח רעה ומשום ידיים עסקניות ומשום דילפינן מעבודה דכהן גדול. וז"ל [הב"י בטה"ס אות א(ב)], כתב עוד הרד"א, נהגו לברך על נטילת ידיים ואשר יצר בין עשה צרכיו בין לא עשה צרכיו, מפני שרוח רעה וכו', ועוד שידים עסקניות וכו', ועוד דומיא דכהן גדול וכו'. והשתא (בסימן) [בסעיף] י"ג נראה דסבירא ליה כדעת הרד"א שכתב, הניעור כל הלילה יש להסתפק דאי משום נקיות להתפלל, הרי חזקתו לא נגע בבשר המטונף כמו ביום, ואי משום רוח רעה וכו' שכשיניעור כל הלילה אין רוח רעה יכול לשרות עליו, אבל לא יברך מספק וכו' שמא תהיה ברכה לבטלה. הרי שאע"פ שכתב דמשום מטונפות ליכא בודאי, על כל פנים עושה הברכה ספק משום שמא רוח רעה שורה, משמע דסבירא ליה דהברכה נתקנה גם על רוח רעה. ובסמוך כתב [הלבוש שם סעיף יד] כשהשכים וניעור בלילה עד היום אם מברך הוי ודאי ברכה לבטלה, דלא נתקנה ברכה על רוח רעה²:

א. כתב הרב בעל הלבוש (סימן ד) שהניעור כל הלילה יטול ידיו מספק שמא הלילה גורם רוח רעה, אבל לא יברך. ותלה הטעם דלא יברך משום דאין מברכין על הספק. כן כתב בסעיף י"ג. ובסעיף י"ד כתב, המשכים בעוד לילה ונטל ידיו והיה ניעור עד היום, כשיאור היום צריך לחזור וליטול, ולא יברך. ותלה הטעם דלא יברך משום דאין עיקר הברכה אלא משום ידיים המטונפות, והא לא נגע בבשר המטונף. ואם כן דבריו סותרים אהדדי, דמדכתב לעיל שאין מברכין על הספק, משמע דסבירא ליה שהברכה נתקנה משום רוח רעה, דאם לא כן מאי ספק איכא, אלא ודאי הוא ברכה לבטלה, דמשום ידיים עסקניות ליכא כיון שהיה ניעור כל הלילה כמ"ש בראש הסעיף, ואילו הכא כתב דעיקר הברכה משום ידיים מטונפות, ואם כן הווי דברי הרב ז"ל דלא כמאן, כי הרב בית יוסף הביא בענין הברכה שתי דעות, האחת הוא דעת הרא"ש [ברכות פ"ט ס"י כג] שסובר שהברכה לא נתקנה אלא משום ידיים מטונפות, והשנית הוא דעת הרד"א

כתר דוד

להרב ז"ל דעמד ע"ד הרב הלבוש ז"ל בסתירת דבריו, אלא שלא עמד על כל דבריו כמ"ש בעניותי, ולא ידעתי למה. וראיתי להרב חלקו של ידד (דף ה ע"ב) שכתב על דברי הרב בית דוד ז"ל וזה לשונו: ואני בעניי נ"ל כי מעולם לא ס"ל להלבוש דמשום רוח רעה נתקנה הברכה כמו ה"ר דוד אבודרהם ז"ל, שהרי בריש הסימן שם לא נתן טעם אלא משום נקיות כהרא"ש, ומשום בריה חדשה כהרשב"א ז"ל, אלא דבמסכת שבת נראה דמשום רוח רעה צריך נטילה, אבל אינו חייב לברך בעבור זה, דלק"ש ותפילה אין מעכב הרוח רעה להרא"ש ולהרשב"א והלבוש ז"ל, והשתא הלבוש ז"ל נסתפק [כמו מרן] אם צריך ליטול ידיו כיון דרוח רעה שרי בלילה, או דילמא לא צריכא כיון שלא ישן, דמשום נקיות לא צריך כיון שלא נגע במקום הטונפת שהיה ניעור, ומשום ספק הצריך נטילה. ומ"ש אבל לא יברך עליהם משום שאין מברכין על הספק כו', אין הכוונה דאין לברך כיון שהוא ספק אי שרי עליו רוח רעה או לא, דהא בשביל הרוח רעה לא נתקנה הברכה לדידיה כאמור, ועוד מאי אבל לא יברך מספק שאין מברכין על הספק דקאמר, לימא אבל לא יברך דספק ברכות להקל ודי והותר, אלא לענ"ד כוונתו כך, אבל לא יברך עליהם מספק שמא נגע במקומות המכוסים אף שלא ישן ולא אדעתיה, שאין מברכין על הספק, דשמא לא נתנפנו ידיו

א. כן תוקן בלוח הטעויות שבסוף הספר.

ב. הרב שרי חמד בשו"ת מכתב לחזקיהו (סי' א, ה ע"ב) הביא לקושיא רבינו על הלבוש והעיר ע"ד בזה"ל: ולפי קו"ד לא זכיתי להבין דברי קודשו, דבתחילת דבריו פתח דבריו יאיר למירמא עליה דהרב ז"ל מדידה, ובתוך כדי דיבור הדר הוא ורמי עליה דדבריו דלא כמאן. ועוד כתב, דהרב בית יוסף הביא ב' דיעות וחילק ידע בין טעם הרא"ש ז"ל דהיינו משום ידיים מטונפות, למ"ש הרד"א ז"ל, דהיינו משום ידיים עסקניות, דאל"כ לא הווי ב' דיעות, דמ"ש הרא"ש ז"ל איתיה בכלל מ"ש הרד"א ז"ל, והוא ד"ל חילקם לשני דיעות. והרואה יראה בדברי מרן הב"י ז"ל אחר שהביא דברי הרד"א ז"ל ותמה ע"ד לענין ברכת אשר יצר והודה לדבריו לענין ברכת ענט"י, והביא דברי הרא"ש ז"ל, ומבואר מדבריו דהיינו ידיים עסקניות היינו ידיים מטונפות. ויותר היה לו להביא דעת הרשב"א ז"ל שהוא משום שנעשה בריה חדשה, וע"ז היה ראוי לומר שהם שני דיעות. ואולי הוא ט"ס וצ"ל, האחד הוא דעת הרשב"א ז"ל והב' דעת הרד"א ז"ל, וטעמיה דהרא"ש ז"ל לא הוצרך לכתוב דהיינו מ"ש הרד"א ז"ל דמשום ידיים עסקניות. ועוד יש לפרש דברי הרב בית דוד ז"ל, במאי דשויניהו ב' דיעות, היינו על שאר טעמי דיהיב הרד"א ז"ל, אלא די"ל דלא זכר טעם הרשב"א ז"ל ופשוט. ואין שיהיה אשכחנא

- למוש"ע סימן ד -

ועוד למדנו מכאן שהרוצה לרחוץ כל גופו רוחץ ראשו תחילה כמו בסך כל גופו, דמאי שנא. והא דנקטה גמרא בסך ולא ברוחץ, משום דסיים מלתיה בסך נקט דין כל גופו בסך^ד:

- למוש"ע סימן ז -

ג. כתב השלחן ערוך [סעיף ג]: הטיל מים והסיח דעתו מלהטיל מים ואחר כך נמלך והטיל מים פעם אחרת, צריך לברך שתי פעמים אשר יצר. וכתוב בבית יוסף דומה למ"ש, טעה ולא

ב. על מה שכתב הרב בית יוסף ז"ל בסימן ד' [אות אות ח-יא] בענין הנטילה שיטול יד ימין תחילה לעולם, קשה למה לא הביא ראיה מן הגמרא פרק ו' דשבת דף ס"א [ע"א], תנו רבנן כשהוא רוחץ רוחץ של ימין ואחר כך של שמאל, כשהוא סך, סך של ימין ואחר כך של שמאל, והרוצה לסוך כל גופו סך ראשו תחילה מפני שהוא מלך על כל אבריו, ע"כ. ולמדנו מכאן דמשום כבוד הימין נגעו בה, ואם כן בהכרח אין חילוק בין נטילת ידיים דשחרית לנטילת ידיים דסעודה^ג.

בית דוד

בית דוד, וחישב לתרץ שני תירוצים. ובעיני לאו מילתא היא, לא אחת ולא שתיים, כאשר יראה המעיין, עכ"ל השבת של מי.

ובס' ימין משה (טביב, עמ' קלו) הביא ישוב הברכות המים והעיר ע"ד בזה"ל: ודבריו צ"ע, דמה שכתב בתירוצו הא' עפ"י דברי התוס' קשה הא התוס' לא כתבו כן רק אליבא דרב יוסף דאמר התם דעבד הכי עבד ודעבד הכי עבד, אבל למאי דקי"ל כאב"י דדחי לה וכדאמר רב נחמן בר יצחק ירא שמים יוצא ידי שניהם וכו' א"כ מבואר דשמאל חשוכה רק לענין קשירה אבל לכל מילי ימין חשוכה ואם כן שפיר מצינן למילף מהתם לענין נט"י. וצ"ע. ומה שכתב עוד דשמאל הברייתא כולה מיירי דוקא ברחיצת רגליים, הוא דוחק, ולא משמע כן מסתימת הברייתא, עכ"ל. והג"ר שלמה קמחי בספר מימי שלמה על ש"ע (סי' ד ס"ז) הביא לקושיית רבינו הבית דוד על הב"י, וכתב ע"ז וז"ל: אחר שזכינו למה שכתב הרב בית יוסף ז"ל עצמו בסימן ב' [אות ד-ה] וז"ל, ויש לתמוה למה השמיטו, ואפשר שאע"פ שהוא מפרש דמאי דקתני נועל של ימין תחלה דוקא ימין מ"מ מאי דקתני חולץ של שמאל תחלה לאו דוקא הוא, דהא קתני התם נמי דרחיצה וסיכה של ימין תחלה וכו', ע"כ. הנה מפשט לשון זה מורה דפשיטא ליה להרב בית יוסף ז"ל דמאי דקתני בברייתא רוחץ בימין לא דוקא הוא, ומשום הכי לא הזכיר הרב בית יוסף, עכ"ל. ע"ש.

ובספר בן יהוידע (שבת סא ע"א) הזכיר לקושיית רבינו הבית דוד ומ"ש בברכות המים, וזה לשון הבן יהוידע: כשהוא נועל נועל של ימין תחלה. יש להקשות הוה ליה למינקט להו כסדרן רחיצה סיכה נעילת הסנדל, כמו שסידרו מתקני התפילות במוסף יום הכפורים, וכן הוא ביומא פ"ח משנה א'. ונראה לי דנקיט כאן המצוי ושכיח טפי ברישא. אך עדיין קשא אמאי לא נקיט המלבוש. ונראה לי דלא אצטרך דכל שכן הוא, דצרכי הגוף הוא שא"א לילך ערום, ואלו הם הנאות הגוף. ועוד נראה לי דנקיט הני דוקא משום שיש בעשייתם כונות גדולות במספר שמות הקודש כנודע. וראיתי להרב בית דוד (א"ח סי' ג) מה שכתב על מכן ב"י וז"ל, ועיין ברכות המים מה שכתב בזה, יע"ש. ונראה לי בס"ד דמכאן מוכח חשיבות הימין הוא מפני שאוכל וכתוב בה. ולפי זה יש לומר איטר דכל עסקיו בשמאל כל אדם צריך לכבד השמאל שהוא ימין שלו. ולכן הביא מרן ז"ל מזוהר הקדוש ששם מוכח חשיבות הימין הוא בעבור השרשים למעלה, חסד דרועא ימינא, גבורה דרועא שמאלא, ולפי זה גם האיטר שוה דינו בזה עם כל אדם, ונמצא מדברי זוהר הקדוש איכא נפקותא טובא לענין דינא בד"ז, עכ"ל.

וביפה ללב (סי' רס אות ג בנד"מ) העיר ע"ד המחזיק ברכה (שם אות ג) שלא זכר לדברי הבית דוד, שנלמד ממנו שגם אם רוחץ פניו ידיו ורגליו דרוחץ פניו תחילה. ושוב העיר מדברי הנגיד ומצוה שכונאה דלא קפיד כי אם שירחץ פניו קודם רגליו, אבל ידיו נראה מסדר דבריו שירחץ ידיו קודם פניו. וכמו שכ"כ בחמדת ימים. ועיין שם ביפ"ל מה שכתב עוד בזה.

ד. הנה בגמ' שבת הנ"ל (סא ע"א) מבואר דלגבי סיכה סך ראשון תחילה, מפני שהוא מלך על כל איבריו, עכ"ל. ובדרכי משה (אות א) כתב בשם הר"ר אברהם מפראג דנראה דרחיצה כסיכה. אך לא ראיתי מדקדקים

והוא ברכה לבטלה, זהו כוונתו, והשתא מ"ש בסעיף י"ד ישר הולך ושפיר קאמר ולק"מ, עכ"ל.

ולע"ד אחר המחילה רבה, אין נראה כן כוונת הרב הלבוש ז"ל, שהרי ברישא דאימרא פסקיה בסכינא חריפא דאין להסתפק בטינוף כלל, שכתב, חזקתו שלא נגע כמו ביום, וביום ודאי אין להסתפק כלל. ותו ממה שכתב חזקתו שלא נגע, ולא כתב ואין חזקתו שנגע, יציבא מילתא דס"ל דאין מקום להסתפק כלל שמא נגעו ידיו במקום טינוף אלא אדרבא הוא מוחזק שלא נגע כמו ביום. ועוד דלפי דבריו ז"ל כל מאי דשקו"ט הרב הלבוש ז"ל בסי"ג אי רוח רעה שורה על הידים או לא הוא ללא צורך, דמאחר דאף בניעור איכא ספיקא דשמא נגעו ידיו במקום טינוף ולא אדעתיה, אם כן מהאי טעמא תיסגי לן לחייבו בנטילה, דנהי דלא סגי לן בהאי ספיקא לברך ליטול, מיהא תיסגי לן כי היכי דמסגי לן ספיקא דרור"ר לחייבו בנטילה. ואם כן אף אי בריר לן דליכא רור"ר מיחייב ליטול מספק שמא נגעו ידיו כאמור. סוף דבר, כי דברי הרב ז"ל לע"ד צ"ע. עכ"ל הרב מכתב לחזקיהו.

ועוד בדברי הלבוש ראה מ"ש בשו"ת באר שרים (ח"ב סו"ס א), שהביא מ"ש אביו בס' שפת המעיל על הלבוש הנ"ל, והעיר ע"ד, ע"ש. ולא זכר לדברי רבינו הבית דוד והמכתב לחזקיהו הנ"ל.

ג. בספר חלקו של יד (סי' ד אות ב) הבין דקושיית רבינו קאי על מה שהביא הב"י, לדברי הוזהר בשני מקומות דסתרי אהרדי והקשה עליו דסתרי דבריו אהרדי, דבמקום אחד אמר דיטול יד ימין תחילה ובמקום אחר אמר יד שמאל תחילה וכו', וע"ז מקשה רבינו הבית דוד דאמאי לא מייתי הב"י ראיה מתלמודא דידן. והרב חלקו של יד כתב ליישב בזה"ל: ואין זו קושיא כלל לענ"ד, דמה ראיה מייתי מתלמודא דידן להוזהר, דבכמה דברים חלוק הוזהר מתלמודא דידן, וכן תירץ בתירוצו א' וחילק בין דשחרית לדסעודה ואף שהוא היפך תלמודא דידן ומה בכך. ועוד כי לבעבור סוגיא זו דשבת אדרבא הוא דעמד לתרץ תירוצו ב' זה דלעולם נוטל של ימין תחילה, דכל דמצינן להשוות הוזהר עם הש"ס עדיף טפי, ולכן כתבו בתירוצו ב' שהוא העיקר, וסוגיא זו כבר הזכירה מרן לעיל בסימן ב', ומה מקום לקושיית הרב ז"ל, וברור, ע"כ.

ובספר ברכות המים על ש"ע (כאן) כתב ליישב קושיית רבינו בזה"ל: ולפ"ק דכ"י מה שכתבו התוספות (ד"ה דעבד הכי עבד) וכו', וברייתא נמי קמל"ן דאע"ג דשמאל חשוכה לענין תפילין יכול לנעול של ימין תחילה כו' יע"ש, אין שום ראיה מסוגיא זו לדברי מרן. ועוד י"ל דיכולים אנו לפרש הברייתא כולה ברחיצת הרגלים דימין חשוב, שאין כרגל שמאל שום מצוה, אמנם כמה ששייך לידים יד שמאל קודמת כיון דקדמה לענין תפילין ודוק, עכ"ל הברכות המים.

ובספר שבת של מי (שבת סא ע"א) הביא לדברי רבינו הנ"ל וקילס לקושייתו, והעיר ע"ד הברכות המים וזו לשונו: הרב הגדול בעל בית דוד בראש הספר הקשה להרב בית יוסף וכו'. והניחו בקושיא. והדין עימו, דפליאה נשגבה היא ממרן הקדוש דלא נעלם ממנו דבר קטון וגדול, איך לא שת לבו לב מלכים אין חקר להאי ברייתא. ואחר זמן רב בא לידי יד כהה ספר ברכות המים, וראיתי דהביא בריש סימנא האי קושיא דהרב

לפי סברא זו שמדמה ברכת אשר יצר לתפלה, אם הטיל מים שתי פעמים ולא בירך בשתייהן אינו מברך אחר כך כשמיטיל פעם שלישית אלא שתיים, ואין תשלומין לראשונה אלא לשניה דומיא דתפלה. אבל בימי חרפי שמעתי על אדם רשום שהיה מטיל מים הרבה פעמים בלילה, ועל כל פעם היה קושר קשר אחד כדי לידע כמה פעמים היה כדי לברך בבוקר אשר יצר כמו כן פעמים. ובבאר היטב (ס"ק ב) כתב שהב"ח פסק שלא לברך רק פעם אחת ושכן נוהגים, ובודאי דעל מקומו קאמר שכן נוהגים, יעויין בספר הלבוש ז"ל. וזכורני שהרב בעל מטה אהרן ז"ל גמגם בדין זה ואינו זוכר הטעם. הגם הלום ראיתי למהריק"ש שכתב, ויותר טוב הוא לכיין בברכתו לפטור שתייהן כיון שמברך אחר כולן. [ויעויין בספר קול בן לוי (דף ל ע"א). ונראה ודאי דמי שנוהג כפסק הרב בעל שלחן ערוך לברך כמה פעמים, טוב שיכוין שלא לצאת ידי חובה בברכה אחת על אחרת, אלא כל ברכה לעצמה לבדה:]

* * *

כתר דוד

ולגבי קדימת הראש לענין חבישת כובע: בבא"ח (פ' וישלח הי"ז) כתב, כשרוחץ שכשלוש מלבושיו ילבש על ראשו תחלה, אך סגי בכובע הקטן הרק שלובש בראשו תחת הכובע הגדול או המצנפת, ובני אדם שאין להם כובע תחתון כי אם כובע אחד האדום שקורין פי"ס ילבש תחלה קודם החלוק, עכ"ל. וכ"ה בכה"ח (ס"ק ט). ולפי"ז נמצא שיש לנו ללמוד לגבי כיפה, שיש ללבושה קודם שאר המלבושים. ומי שלובש כובע בלבד בלא כיפה, ילבש הכובע תחילה, וכמ"ש בבא"ח לגבי הפי"ס. [ונראה מה שכתב בזה בס' חומות ירושלים, סי' כ, אם לחלק בין רחיצה וסיכה ללבישת כובע]. ושור"ר להגרשו"א בהליכות שלמה (תפילה ע"א) קצא, דבר הלכה אתו (כו) שכתב שכלבישה אחר המרחץ מקדימים לכסות הראש תחילה, ושארין נוהגין בזמננו כהסדר המבואר במס' דרך ארץ (פ"י) שמתעטפין בסודר על הראש לאחרונה, ע"ש.

ה. דברי רבינו הובאו בס' בית עובד (דיני ברכת אשר יצר אות כ), אולם הגם תלמיד רבינו בספר שלחן גבוה (ס"ק ד) העיר ע"ד רבינו בזה"ל: ובבית דוד הביא דברי רבנו, ודברי הב"ח, ולא הכריע, אלא כתב בסופא דהנוהג כשולחן ערוך לברך על כל פעם ופעם, טוב שיכוין שלא לצאת ידי חובה בברכה אחת על אחרת אלא על כל ברכה לעצמה לבדה, ע"כ. ותמהני איך לא הסכים לפסק מג"א דספק ברכות להקל, ולא יברך כי אם אחת שזה כלל גדול בכל מקום בברכות וכו', עכ"ל, ע"ש. גם מרן החיד"א בברכ"י (סי' ז אות ג) העיר ע"ד רבינו בזה"ל: ולענין הלכה הגם דמדברי הרב בית דוד משמע דיש נוהגים לברך שני פעמים, נראה דספק ברכות להקל. והגם דאנן בארץ הצבי אתכא דמרן סמכין, מ"מ בענין ברכות נקטינן להקל, דשב וא"ת עדיף במקום איסור ברכה, דמעיקרא כולוהו ברכות אינן מעכבות. וכך ראיתי רבותי נוהגים, עכ"ל. (הובא גם בס' לקט הקציר סי' ג אות כ). ועי' להרב מאמר מרדכי בס' דברי מרדכי (כאן) שהביא לדברי הברכ"י הללו ודייק מיניה בזה"ל: הגם שפתיו ברור מללו שלא היה בזה מנהג פשוט אפילו במקומותיו אלא שראה לרבנותיו נוהגין כן, והוצרך לפסוק הלכה מטעם ספק ברכות להקל, והלכך לא היה לו לכתוב אחר זה דאפילו על הספק לא יברך וכו', עכ"ל. ע"ש. ועי' באחריו, וביפה ללב (סי' תקנו ח"ז אות א).

התפלל שחרית מתפלל מנחה שתיים. וקשיא שהרי מבואר לקמן בסימן קס"ט [סעיף ג], השמש מברך בורא פרי הגפן על כל כוס וכוס שיתנו לו לפי שהוא כנמלך, וברכה אחרונה אינו מברך אלא לבסוף וכו', הרי דאף דנמלך די בברכה אחת בסוף כל הכוסות, ולמה לא אמרינן שיברך ברכה אחרונה כמה פעמים כמספר הכוסות ששתה. ובודאי צ"ל דמאי דלא אמרינן שיברך ברכה אחרונה על כל כוס כמו בתפלה הוא משום דשאני תפלה שאפילו אם רוצה להתפלל כמה פעמים בתורת נדבה יכול, ומשום הכי מתפלל גם כן שתיים לתשלומים. וראה ממוסף שאינו יכול להתפלל בתורת נדבה כמבואר בסימן ק"ז [סעיף א], אין לה תשלומין כמבואר בסימן ק"ח [סעיף ח], אבל ברכה על הגפן אינו יכול לומר בתורת נדבה, ואם כן גם ברכת אשר יצר דודאי אינו יכול לברך בתורת נדבה אין לה תשלומין, מידי דהוה נמי כמי שאכל ולא בירך ונתעכל המזון שאינו מברך, [ו]מסתמא אין לה תשלומין בסעודה אחרת שאוכל אחר אותה סעודה. ומ"מ

בזה. ועיין בהלכות דעות להרמב"ם (פ"ד הט"ז), עכ"ל. וראה במשנ"ב (ס"ק ז), שדקדק לכתוב כמ"ש בגמרא. ועכ"פ בדברי רבינו מבואר דה"ה לגבי רחיצה, ובגמ' דנקט הכי לגבי סך, משום דסיים מלחיה בסך לגבי ידיו, נקט דין שיקדים ראשו בסך. ועי' ביפה ללב (ח"ב סי' רס אות ג בגר"מ) שכתב ללמוד מדברי רבינו הנ"ל, דגם אם רוחץ פניו ידיו ורגליו דרוחץ פניו תחילה, כשמן הטוב על הראש כשהוא סך, והעיר מזה ע"ד מרן החיד"א במחב"ר (שם אות ג), ע"ש מה שהעיר בזה מדברי החמדת ימים והנגעז ומצוה והחסד לאברהם טובי"אנה. ועי' שם (אות ד-ה). גם ראיתי בבא"ח (פ' וישלח הי"ז) שכתב לגבי רחיצה לרחוץ הימין, וכשרוחץ כל גופו ירחץ הראש תחילה, ע"ש. והוא כדברי רבינו.

ומה שציין בדרכי משה לרמב"ם בהל' דעות, הנה שם כתב הרמב"ם שרוחץ גופו בחמין שאין הגוף נכוה וראשו בחמין שהגוף נכוה, ואחר כך ירחץ גופו בפושרים, עכ"ל. הרי שהקדים רחיצת הגוף לרחיצת הראש, ואפשר שזה נתייחס דרכי"מ שחזי' ברמב"ם שלא הקפיד בזה. וראיתי בקצת מלך רב (על הרמב"ם שם) שלא למד כך, אלא שאדברא מסכים הרמב"ם שיקדים רחיצת הראש לרחיצת הגוף, שכתב וז"ל: אחר כך ירחץ גופו, שבת (סא ע"א) ראשו תחלה מפני שהוא מלך, והוא הדין לענין רחיצה, עכ"ל. נראה דדקדק בלשון הרמב"ם שכתב בתחילה רוחץ "כל גופו" בחמין, והיינו עם ראשו, וראשו לבד בחמין שהגוף נכוה. וניחא שהרמב"ם כתב "ואחר כך" ירחץ גופו בפושרים, שכשרוחץ גופו לבד, לזה מקדים רחיצת הראש.

ועי' במטה יהודה (ס"ק ה) שהסביר מ"ש דהרכ"מ שלא ראה מדקדקים בזה, שאפשר שרק לגבי מנעלים שייך לעשות כבוד להקדים מה שצריך, אבל רחיצה וסיכה דאינה בזמן הזה אלא לפרקים אין להקפיד. ובריתא מיירי בזמנא שהיו רגילים ברחיצה וסיכה כל שעה, ומ"מ המדקדק גם בזמן הזה תע"ב, עכ"ל. והובא בכה"ח (ס"ק ח). וביאר בהליכות שלמה (תפלה ע"א) כוונתו, שבזמן שרוחצים בכל יום הו"ל רחיצה של תענוג, ושייך בה נתינת כבוד אבל מה שרוחצים לפרקים אינו אלא להעביר זמנא, וכוה לא שייך כבוד. ע"ש. ולכאורה אף בזה"ז שיש אמבטיות בבתיים ומתרחצים בכל יום, נראה שיש להקדים מה שצריך.

הלכות ציצית

- למש"ע סימן ח -

ד. על ברכה של להתעטף בציצית נראה דראוי לומר להתעטף בציצית בפת"ח תחת הבי"ת, ולא בשו"א, כמו שכתב הר"ב שיירי כנסת הגדולה [הגה"ט אות ג] בשם הר"ב ב"ח ז"ל. וכן כתב הר"ב מצת שמורים (דף כב ע"ג) שצריך לומר בציצית בפת"ח תחת הבי"ת על פי הסוד, וכן כתב החכם צמח ז"ל בספר נגיד ומצוה [סוף עמ' כו] ומן הטעם עצמו של מצת שמורים, יע"ש. ואע"פ שהרב הלבוש כתב שצריך לומר בשו"א ולא בפת"ח, הו"ל יחיד לגבי הר"ב ב"ח והר"ב מצת שמורים והר"ב שיירי כנסת הגדולה^א.

והפעננות שכתב הרב בעל הלבוש ז"ל שתיים, הנה נראה שיש בהן גמגום. הראשונה שכתב שמצינו הרבה מקומות בסוף פסוק במלה כיוצא בזה פעמים בפת"ח ופעמים בשו"א נראה שאין קפידא, הנה מלבד שנראה שעל הרוב כשהוא סוף פסוק הוא בפת"ח, וראוי לילך אחר הרוב, הנה מלבד זה כיון דאיכא הכי והכי מה סתירה יש בדבר, ומה (צמח) [שמץ]² טעות נמצא בו מצד הדקדוק. והשניה שכתב דבציצית בפת"ח משמע המיוחד והמבורר דהיינו תכלת שהוא עיקר המצוה, ובזמן הזה דליכא תכלת האומר בציצית בפת"ח הוא ברכת שוא ושקר, דנראה כאילו מברך על התכלת וכו', תימה הוא לענ"ד, דלפי דבריו צריך לברך בשו"א בזמן הזה ובפת"ח בזמן שיש תכלת, וכמה זר הוא דבר זה לומר שחכמים תיקנו ברכה בנוסחאות שונות, ואדרבה מתוך דבריו מוכח שצ"ל בפת"ח בבי"ת, דכיון שבזמן שיש תכלת צ"ל בפת"ח, אם כן על כרחך חז"ל

כשתקנוה ברכה תקנוה כפי עיקר המצוה, והיינו כשיש תכלת, דאין סברא שתיקנו הברכה לכשהמצוה גרועה בלא תכלת, וכיון שתיקנו בפת"ח על עיקר הברכה בודאי שהניחו אותו הנוסח אף לכשאין תכלת. ומה גם דאין כאן שום שקר אם מברך בפת"ח, שהרי אינו אומר שמתעטף בתכלת אלא שציונו על תכלת, וזה אינו שקר ולא שוא אלא אמת ויציב הוא.

ועוד ראפילו נימא דנראה כאילו הוא מקיים עכשיו מצות הציצית הידועה, שפיר קאמר, שהרי ידוע הוא דמילת ציצית אינו נקרא אלא הלבן, כדכתיב ונתנו על ציצית הכנף וכו', וכן כתב הר"ב כסף משנה פ"א מהלכות ציצית [הלכה ז], אם כן כשאומר בציצית בלבן משמע, ומה שאומר בפת"ח ר"ל הציצית המוזכר בתורה דהיינו הלבן ואין כאן שקר כלל. ואפשר לומר שלכך תיקנו לומר בציצית ולא להזכיר התכלת משום דהלבן חשוב יותר מהתכלת כדאמר פרק התכלת [מנחות לט ע"א], תנא כשהוא מתחיל מתחיל בלבן, הכנף מן כנף, וכשהוא מסיים מסיים בלבן, מעלין בקדש ולא מורידין. ופירש רש"י מין כנף תחילה ואחר כך פתיל תכלת, וכיון דאקדמיה קרא למין כנף שמע מינה חשוב הוא, לפיכך אי מסיים בתכלת הו"ל מוריד סוף ציצית מתחילתה, ע"כ. הרי דעיקר המצוה הוא הלבן, ואם כן לכך קבעו עיקר הברכה על הלבן שהוא חשוב יותר וגם אין התכלת מעכבו, והשתא אפילו יהא מילת 'ציצית' שם כולל הלבן והתכלת שפיר מצי למימר בציצית בפת"ח, ור"ל היותר חשוב ומיומן דהיינו הלבן^ג.

בתר דוד

שכנה"ג, וכבר כתבנו דאין מזה תפיסה להרב בית דוד דאין ספק דאיכא ט"ס בדבריו. וממה שכתב הרב בית דוד בתחילת לשונו דצריך לומר בפתח כמ"ש השכנה"ג בשם הב"ח, אין מזה הוכחה דס"ל להרב בית דוד בדעת השכנה"ג דס"ל כהב"ח, דלא כתב כי אם דהשכנה"ג הביא הך בשם הרב"ח ואפשר דליה לא ס"ל וכמו שכן הוא האמת. ושר"ר להרב יד אהרן במהדורא בתרא כסימן ח' (בהגה"ט אות ב) שהביא דברי הבית דוד אלו וכתב וז"ל, דמאחר והרב ב"ח והרב מצת שמורים והרב נגיד ומצוה כתבו בפתח הו"ל הלבוש והשיירי יחיד לגביהו כו', יע"ש. ש"ס דסבר וקבל דאית בדברי הרב בית דוד ט"ס, ותיקן דבריו בקל, ולא השיגו. ועי' להרב בתי כנסיות שם כסי' ח', יע"ש. [נהבתי כנסיות כתב וז"ל: ועיין בספר ברכ"י מה שהקשה להרב בית דוד, ועיין במהדורא בתרא להרב יד אהרן שהביא דברי הרב בית דוד ולא השיגו, ע"כ]. עכ"ל הרב לב חיים. וע"ש מה שמסיק בזה להלכה.

ב. כן תוקן בלוח הטעויות שבסוף הספר.

ג. בס' חפלה לדוד עמאר (ז ע"ב) העתיק לכל דברי רבינו, ועיין למ"ש ברש"י מנחות (מ ע"א) דעיקר מצות ציצית תכלת. ועוד הוסיף התפלה לדוד להעיר ע"ד הלבוש וז"ל: דברמב"ם (פ"א מציצית ה"ח) וכחידן (סי' שפו) מבואר דהמקיים מצות ציצית בזה"ז שאין לנו תכלת, יקיים בלבן ויכרוך עליה כאילו הוא בשלמותו, ואם כן משמע דבלבן לבד הרי

א. תמוה דהא השיירי כנה"ג שם סיים: ומנהג המדקדקין כהרב הלבוש, וכן כנהגו, ע"כ. רצ"ע. שוב אחר זמן ראיתי שכבר תמה בזה מרן החיד"א בברכ"י (אות ד) ע"ד הבית דוד וז"ל: והתימא על הרב בית דוד (סי' ד) שכתב זה פעמים, שהרב שיירי ס"ל כהרב ב"ח לומר בפתח, דהרי קרי בחיל דמנהג המדקדקים ומנהגו כהרב הלבוש. וכן הביא בשמו בספר אליה רבה (אות א), ונראה שכן הסכמתו, והשיג על ספר אור חדש דף מ"ח, ע"ש. עכ"ל הברכ"י. וכן העיר בס' חפלה לדוד עמאר (ז ע"ב) ע"ד רבינו, ע"ש.

ברם חזי הרי"ת בשו"ת לב חיים (ח"א סי' עד) שעמד בזה ע"ד רבינו דהא הבית דוד הוא מהסוכרים לברך בשו"א, וכבר תמה בזה הרב חפלה לדוד בהל' ציצית (ז ע"ב אות כא). וכתב הלב חיים, דודאי דט"ס נפל בדברי רבינו הבית דוד וצ"ל במקום והרב שכנה"ג, והרב צמח דוד, כיון דבלא"ה הזכיר בתחילה, וסבר הרב בית דוד דאפי' דהשכנה"ג קאי כהלבוש, עכ"פ יותר מרובים הם הרב ב"ח והרב מצת שמורים והרב צמח. ואולם מה שכתב הרב ברכ"י שם וז"ל, ומהתימא ע"ד הרב בית דוד שכתב זה פעמים שהשכנה"ג ס"ל כהב"ח לומר בפתח דהרי קרי בחיל דמנהג המדקדקים ומנהגו כהרב הלבוש, עכ"ל. ואחרי המחילה רבה לא מצינו שהרב בית דוד כתב זה פעמים שהשכנה"ג ס"ל כהב"ח, כי אם בזה שכתב דהלבוש יחיד לגבי הרב ב"ח והרב מצת שמורים והרב

(תתתס"ג) [תתק"מ] על מ"ש בפרק אלו קשרים [דף ק"ג ע"א], חבל דלי שנפסק עונבו, פירוש עניבה שמכניס שני ראשי החתיכות בנקב באמצעותו, ואם היה רוצה להתירו מושך שני ראשי החבל, ואם היה מעביר הראשים לגמרי דרך הנקב היה קשר גמור אע"ג דליכא אלא חד קשר. והקשה ר"צ דהא מנ"ל דמיקרי עניבה כהאי גוונא, י"ל בענין אחר שקשר ראשי רצועות יחד קשר גמור שהעבירו דרך הנקב מכאן ומכאן, ואחר כך קשר שני העביר קצת ממנו דרך הנקב, ואם היה מעבירו לגמרי היה קשר גמור שני פעמים כמו שאר קשרים, ע"כ. ואע"פ שאין מובן המציאות, מ"מ נראה דעניבה היינו כשמושך בידו אחת גיתה. ואפשר שלכן אומרים דהעניבה הוא לאג"ו, שניתר ביד אחד:

- למש"ע סימן יד -

ז. כתוב בשלחן ערוך [סעיף כן]: הטיל ישראל ציציות בבגד בלא כוונה, אם אין ציציות אחרות להבשירו יש לסמוך על הרמב"ם שמבשר, אבל לא יכרך עליו. הקשה מוהר"י הכהן דיסידים ויחזור ויטלם בכונה, דהא קיימא לן מתירין ציצית מבגד לבגד. ואפשר לומר דהיינו כשאין שהות ביום לסתור אותם ולחזור ולהטילם והשעה עוברת. אי נמי אסור לסתור אותם, דשמא יפסדו בסתירה ולא יהיו ראויים לציצית ונמצא ישאר בלא ציציות לגמרי כי אין אחרים, והכי קאמר אם אין ציציות אחרות יסמוך על הרמב"ם ולא יסתור אותם, שמא יפסדו ויבטל מן המצוה, אבל אם יש אחרים יכול לסתור את אלו, שאם לא יפסדו יחזור ויטילם בכונה ושפיר דמי, ואם יפסדו יטיל אחרים:

כתב דוד

ז. דברי רבינו הובאו בהגהות אשל אברהם אופנהיים (על ש"ע ר"ס יב) וכפתח הדביר (סי' יב אות כ ד"ה אכן), ע"ש.

ח. במג"א (סי' ד) יישב דצ"ל דמיידי בשבת, אינן כגון שנפסק א' מהראשים ואם יתירם יהא אסור לחזור וליתנם בבגד כמ"ש רס"י ט"ו, ע"ל. והר"ד במשנ"כ (סי' ז), ע"ש. ובכר"י (אות ד) כתב וז"ל: ומה שכתב [המג"א] דמיידי בשבת, מגומגם. ועי' מ"ש הרב בית דוד סי' ז' ודוק, ע"ל. ובמחזיק ברכה (אות ג) הרחיב יותר קושיא זו, ושם הביא ששמע מהחכם השלם והכלל כמה"ר יוסף הלוי פולאקו זלה"ה שהיה מדרקע על המג"א דאמאי אצטריך לאוקומה בהכי, לימא דאף בחול מתוקמא וכגון שעובר זמן תפלה. והביא שכ"כ הבית דוד כאן, ע"ש. ועוד הביא במחבר"ר שם יישוב השני של הבית דוד כאן, והקשה ע"ז וז"ל: ולי ההדיוט נראה דכיון דהא חזינן זימנן טובא דשרו ואסרי הציציות ואינם נפסדים גם זה יאזור חיל בחוט של מתוך יתירם ויקשרם ויעשה מצוה לכולי עלמא ויברך ולשמא לא חיישינן, ע"ל. ולעיקר הקושיא כתב במחבר"ר דיש לתרץ דמיידי בציציות דקים ובלוים כי קרוב הוא שהם מתקלקלים בהתרה ושוב לא יועילו, ולכן כתב דיסמוך על הרמב"ם. ועמ"ש הרב תוספת שבת בהגהותיו. ובזרע אמת (סי' ד) האריך בזה, ע"כ. וע"ע בשו"ת ברית אברהם דניאל (ח"א במילואים עמ' שצה). וזה לשון הרב חלקו של ידיד (סי' יד) הנה מרן ז"ל בב"י על דברי הרמב"ם ז"ל שכתב אבל אם עשה אותה ישראל בלא כונה כשר, כתב דהיינו בתליה ועשיית החוליות, דאילו טויה ודאי בעינן שיהא לשם ציצית, יע"ש. והקשה הרב בני חיי [הגהות ב"י אות א] בשם מ"ז ז"ל דהן אמת דטויה לשם ציצית הכי משמע, אבל הר"מ למימר דסתמא כשר,

תינוק היודע לדבר, אביו מלמדו שמע ישראל, תורה צוה לנו. ויעשה לו ארבע כנפות, וילמדו לברך בכל יום על מצות ציצית¹. ויעיין בבגדיו של (תניוק) [תניוק]² שלא יהא בו צואה שלא יכרך בעוד שם צואה. קיצור שני לוחות הברית [דף יא ע"ב]:

- למש"ע סימן יא -

ה. כתוב בבאר הגולה בסימן י"א [סעיף דן]: הגדיל הוא החלק מהציצית שאינו ארוג, צ"ל דאינו ארוג עדיין קאמר, ועומד ליארג, שהרי לקמן (בסימן) [בסעיף] י"ד כתוב, אין שיעור לכריכות רק שיהיה כל הכרוך והקשרים רוחב ארבעה גודלים והענף שמונה גודלים. וכתב מור"ם, ואם האריך הציצית יראה ששלישיתו יהיה גדיל, ושני חלקים ענף. והוא מהרמב"ם (פ"א מהלכות ציצית דין ח) ז"ל, ונוי התכלת שיהיו כל החוליות בשליש החוטין המשולשין, ושני שלישיהן ענף. ופירוש משולשין תלויין כמ"ש פרק התכלת [דף פא ע"ב] וכמה תהא משולשת, ופירוש רש"י תלויה הענף מן הגדיל וכו', הרי שהארוג נקרא גדיל, ושאינו ארוג נקרא ענף. וכן מתבאר מן הערוך (ערך גדל הב), יעויין במעדני מלך דף ק"ז ע"ב [מסעדי יר"ט הל' ציצית סי' טו אות ט]:

- למש"ע סימן יב -

ו. כתוב בשלחן ערוך [סעיף א]: כדי עניבה. בבית יוסף סימן (תו) [ש"ז אות ד-ה] כתב בשם המרדכי הלכות ציצית סימן

כאילו הוא בשלמותו עם תכלת, ואין כאן שום שקר אם מברך בציצית בפתיחת. ואדרבא להורות לנו דאפי' דאין לנו תכלת אלא ציצית לבד דהיינו לבן אפי' הו' כאילו קיימנו בתכלת, עכ"ד התפלה לדוד. גם ע"י בארצות"ח שהביא לר' רבינו ופסק כהב"ח לומר בפתיחת. ועי' מ"ש ע"ד בס' זרע יעקב ולוניק (אור"ח סי' ח על מג"א סק"ז). וכעת ראיתי שהאריך בביורו האי מילתא בקובץ בית אהרן וישראל (תשס"א עמ' קה), ע"ש. ועוד כתב בזה הרי"ח מזה"ר נר"ו בקובץ בית אהרן וישראל (תשס"ח עמ' קיז), ע"ש.

ד. עי' בשו"ת לב חיים (ח"א סו"ס קא) דמעיקה"ד קטן כבר שית מיקרי הגיע לחינוך, אבל מ"מ עדי"ה כתב בקשלה דכשיועד לדבר תיכף ילבישו ט"ק, כי מכאן זה ישזכה בקטנותו לנשמה רמה ונשגבה ושורה עליו רוח דקדושה וזכה להבין ברו"ת, ע"ש. (וכ"ה ביחוד ח"ד סו"ס ב). וק"ק דרבינו העתיקו כאילו הוא מדינא. וי"ל.

ה. כן תוקן בלוח הטעויות שבסוף הספר.

ו. עי' בס' יפה ללב (ח"א אות י) שכתב ע"ד רבינו וז"ל: ומה שכתב שהרי לקמן בסימן י"ד, צריך לומר 'בסעיף' י"ד. ויפה כתב כתוב בבאר הגולה. וכן כתב הרב חשק שלמה בקונטרס בית שלמה אשר בסוף ספר דבר אמת (דף קמ"ג ע"ב), ע"ש. דלא כהרב זכור לאברהם (ח"א אות ז) שכתב על שם מור"ם, הא ראייה דבספר עולת תמיד ליתא להא בשלחן ערוך. וביד אפרים הנדפס בש"ע כתב שהוא מבעל מגן אברהם, ויע"ש"ב, ע"ל. ועי' בהגהות והערות לשלחן ערוך (מכון י"ם אות יג) שהביאור הוא למדפיס בונציה של"ז.

- למש"ע סימן ח -

ח. כתב חמור בסימן י"ו: שיעור טלית להתחייב בציצית, כל שקטן בן תשע שנים יכול לכסות בה ראשו ורובו וגדול אינו מתבטל לצאת בה באקראי לשוק. [ו] כתב הרב בית יוסף ז"ל [אות א] דטעמא דבן תשע שנים, משום דפחות מכן צריך לשומרו. שלא יאבד הטלית. והוא נראה דוחק, שהרי הטור לא הזכיר צריך לשומרו כלל, וגם לזר יחשב שהטור עמד ומדר מדעתו שקטן בן תשע הוא שאינו צריך אחר לשומרו. ונראה דטעמא דהטור ז"ל הוא כמו שכתב הכלבו (סימן כב) בשם ה"ר יצחק ז"ל שהקטן זה ר"ל שהגיע לחינוך כדאמרינן [ערכך דף ב ע"ב], קטן היודע להתעטף חייב בציצית, ע"כ. וקטן שהגיע לחינוך היינו בן תשע שנים כדכתב רש"י ז"ל פ"ב דמגילה (דף י"ט ע"ב), לכך פירש הטור את הדבר ואמר בן תשע שנים, לפרש את הדבר שזה הקטן הוא שהגיע לחינוך, דהיינו בן תשע שנים ולא פחות מזה, דמקמי הכי לאו בר חינוך וכמבואר גם כן בטור זה סימן תרי"ו [אות ב]. ובספר החינוך סוף פרשת שלח לך [מצוה שפן] כתב דהיינו כבר שית כבר שבע.

והנה לדעת כמה יעלה במדה שיעור טלית זה, לכאורה היה נראה להבחין ע"י קטן בן תשע שנים, כיון שכתב הרב בית יוסף ז"ל שגם לדעת הרמב"ם הוא בן תשע שנים, ואם כן יכולין לנסות ע"י תינוק כמה טפחים יש בראשו ורובו.

כתב דוד

אמנם מדברי מוהר"ם מינץ ז"ל (סימן ק) נראה שאין אנו בקיאים למדוד דבר זה, שכתב וז"ל, אע"ג דבמרדכי קטן [הלכות קטנות סי' תחקמג] איתא בכהאי גוונא וז"ל, אין זה מן המוכרח, דלא מיקרי אשר תכסה בה עכ"ל [המרדכי], והו' פירושו, דכיון דקטן הוא שמא אין בו שיעור שנחנו בו חז"ל דמצי גדול לצאת בו עראי וכו'. ואחר כך כתב עוד ז"ל, ומה שכתבת אבל בקטנות אינו מדבר, כי למה ידבר בו אחר שמפורש שיעורו בגמרא ע"כ, הא לא קשיא, דכמה זמנין איתא בגמרא כגון אתון דלא קים לכון שיעורא דרבנן וכו', וכן איתא בגמרא [חולין סה ע"א] דבעי' בחגב כנפיו חופים את רובו ובעי' בגמרא מאי רובו, וכהאי גוונא טובא דחזינן דאמוראים מסופקים בשיעורא דרבנן, מכל שכן וקל וחומר אנן, לכך עושה ארבע כנפות גדול כדי להראות הלכה למעשה וכו', עכ"ל. הרי שכתב על זמן הרב מרדכי דלא בקיאין בשיעורא דטלית אע"פ שמפורש השיעור בגמרא, אלא צריך לעשות כפי הנראה באומד הדעת. ויעוין שם במהר"ם מינץ (סימן עח), וכן כתב הרב בעל שתי ידות (דף צח ע"ב).

אמנם יראה דטלית אמה על אמה הוא ודאי שהוא שיעור שחייב בציצית, דאמרינן בפרק התכלת (דף מא ע"א), ושיון שלא יביא אפילו אמה על אמה ממקום אחר ובה תכלת ותולה בה. פירש רש"י [שם ד"ה ממקום אחר] והרא"ש [הל'

אחר לשומרו, וקיצר דבריו ונתן שיעור בשנים באופן שלא יטעו בפירוש דבריו כלל, וכל עיקר דברי מרן אינן כי אם ליישב דברי הטור, דאם לפי המוכן לכאורה נראה דהרמב"ם ז"ל פליג להטור, וכמו שלפי האמת מצעו בפירוש דברי הרמב"ם דאיכא מאן דמפרש בן ה' ואיכא מאן דמפרש כבר שית, והרי הטור כתב בן ט' שנים, והרי הוא חולק להרמב"ם, ודוחק גדול דהטור לא יחוש לסברת הרמב"ם וכתב בסתם להיפך, ולפחות היה לו להביא דבריו ולחולק עליו אשר מכח זה הכריע מרן דהטור ס"ל בפירוש דברי הרמב"ם דקטן ההולך לבדו וכו' הוא בן ט' שנים וכמ"ש המהר"ק ש' בתשו' הגו', ועמ"ש בחלקו של ידיד, עכ"ל.

י. בשו"ת לב חיים (ח"א סי' צט דף לקט ע"א) תמה ע"ד רבינו שכתב לפרש בד' הטור דס"ל כהכלבו וכו', וזה לשונו: ואחרי המחילה ובה דבריו תמוהים, דמלבד דהתוס' והראשון חלקו לרש"י בזה והכריחו מהברייתא דתני בציצית הראוי להתעטף, ובתפילין היודע לשמור, וכלהב היודע לנענע, ובסוכה מי שאינו צריך לאימו, ובת"ת היודע לדבר, הרי דלא תלי שיעור בשנים כי אם בשיעור ידיעת הקטן כל אחד לפי דרכו, וכבר ביארנו לעיל דהטור פסק כל אחד לפי דרכו במקומו, וממקומו הוא מוכרח, דהטור בעיקר דינו דחייב חינוך לקטן כתב בהדיא כס"י ט"ב כלשון הברייתא קטן היודע להתעטף, וכן פסק לכל הני דתני בברייתא כל חדא וחדא במקומו וכמ"ש, אלמא דאינו ת לוי כמנין השנים, ועוד דמאי מייית מסימן תרי"ו גבי תענית יוה"כ שאני, וכמ"ש התוס' והראשונים. והוא חייב איך עשה עיקר מפרש"י ולא זכר שר מדברי התוס' ז"ל והראשונים שדחו ס' רש"י ז"ל והסכימו דחייב חינוך לקטן אינו תלי במנין השנים, והכרחם דהכריחו הכי מתבאר מדברי הטור וכמו שנתבאר. וגם דלא זכר מ"ש הרב ב"ח להדיא דהסמ"ק שהם דברי ר"י שהביא הכלבו פליגא להטור שהוא היסך מדבריו להדיא, וגם לא זכר מדברי הרב מג"א שהוא תנא דמסייע ליה, אלא דכבר כתבנו להשיב ע"ד הרב מג"א וכאמור, עכ"ל הלב חיים.

דהכי דייקנן בריש זבחים [ב ע"ב] דסתמא כשר, ולענין גט איצטרך מתני' למתנייה בהדיא, ואם כן הו"מ למימר דשלא בכונה כשר דקאמר בישראל היינו בסתמא, ולעולם דקאי אטויה, אלו דבריו עיי"ש באורך. ולענין נראה דל"מ, דהא אמרו שם בזבחים (דף ב ע"ב) בסתם לשמן עומדים, אשה בסתמא לאו לגירושין עומדת, יע"ש. ואם כן כיון דכל החוטין לאו לציצית עומדין, ואדורבא עיקרן לאריגה, סתמא נמי פסולין דומיא דאשה, וכל שכן הוא התם אף דכותב שם אשתו בגט משום דאשה לאו לגירושין עומדת פסול, כ"ש הכא דליכא שום גילוי דלציצית בעי להו. אחר החיפוש ראיתי להרב בית דוד [אות ז] שהקשה על מרן קושיית הרב מג"א ז"ל (ס"ק ד) בשם מהר"י הכהן ז"ל, והוא ז"ל תירץ דהיינו כשאין שהות ביום לסתור אותם ולחזור ולהטילם והשעה עוברת, אלו דבריו. ואין טעם בתירוץ זה, דמרן קאמר אין ציציות מצויין, דאם היו מצויין היה שהות לפסוק אלו ולהטיל אחרים. ושוב כתב תירוץ שני והיינו כמו שחירצתי, ושכחתי בו ודו"ק, עכ"ל.

ט. בספר חלקו של ידיד (סי' טז) הביא לקושיית רבינו ע"ד הכ"י הנ"ל וכתב ליישב ז"ל: ואני אומר דאין זה דוחק, דודאי מרן לא עמד לכתוב כן אלא משום דנמצא רבינו היפך הרמב"ם ז"ל, כלומר דהיה לו להזכיר דעת הרמב"ם אי פליג עליה, ומדלא הזכירו ש"מ דהכל אחר, ולדברי הרמב"ם אפילו פחות מכן חשע יכול לילך לבדו, ובראותו להסמ"ג בעשין כ"ו [דף קט ע"א] שהביא דברי הרמב"ם ז"ל, פירש רמב"ם שמדבר בקטן שיוצא לשוק בטלית זה והוא הולך לבדו וכו' עכ"ל, נוחא ליה דגם רבינו ס"ל כפירוש הרמב"ם ועמד וימודד ודאי שהוא בן חשע, ולכן לא הזכיר אלא בן חשע, והכל אחד ולק"מ. וק"ל, עכ"ל. גם ראיתי בשו"ת לב חיים (ח"א סי' צט דף לקט ע"א) שכתב ליישב קושיה רבינו וז"ל: ולע"ד נראה דלא קשיא, דכיון דהטור ראה דברי הרמב"ם והבין דקטן זה ההולך בשוק הו' גדול כשיעור בן ט' שנים, לכן לא חש להביא דברי הרמב"ם ז"ל ולומר דהוא מהלך לבדו ואין צריך

דלא יביא דהוי משום תעשה ולא מן העשוי, ע"כ. ואם כן מתוך זה מובן דאמה על אמה שיעור חיובא הוא. וגם נראה דזהו השיעור בדיוק, אבל פחות מזה אינו בר חיובא, דאי פחות מזה הוי בר חיובא אמאי נקט אמה על אמה, הו"ל למינקט פחות מזה. אלא דמדברי מהר"ם מינץ הנ"ל נראה שאין זה שיעור הציצית דוקא, דאם כן היכי שייך לומר דלא בקיאין בשיעורא בדבר המדוד, אלא לרווחא דמילתא נקט, והוא הדין פחות מזה נמי הוי שיעורא דציצית. שוב ראיתי להר"ב בני חיי (כרך ד ע"א) כתב בפשיטות דאמה על אמה חייב בציצית משום שהוא שיעור לקטן שיכסה ראשו ורובו, יע"ש. ועיין בנימוקי יוסף ריש הלכות ציצית (ד"ה ועכ"ל נסאר לנו לבאר). [א"ה, עיין נספר פרי הארץ נא"מ סימן ט' ע"א].

ולענין אם אין ברחבו של טלית אמה ויש בארכו יותר על אמה או [ל]הפך עד שכשנצור שניהם יש בו אמה על אמה, שמעתי מי שאמר דמהני, וכמדומה לי שהרב נר"י הסכים עמו. ולי נראה דהא תליא בפלוגתא דהרמב"ם והרא"ש שהביא הטור ז"ל ביו"ד (סימן רפו) בדין מזוזה דבעינן בית שיש בו ארבע אמות על ארבע אמות, ופליגי בארכו יתר על רחבו, יע"ש².

- למשה סימן יח -

מ. [רמ"א סעיף ד: וכליל יום הכפורים יתעטף מבעוד יום ויכרך עליו]. שאלה. מה שנמצאת בקצת מקומות שנוהגים להתעטף בטלית כלילי שבתות וימים טובים ויום הכפורים.

כתר דוד

ציצית סי' יאן ד"ל משום דכנף זה לא היה מבגד זה בשעת עשיה. אמנם הרב בית יוסף סימן ט"ו [אות ב] כתב שהנימוקי יוסף [על הרי"ף יב ע"א ד"ה וסודן] כתב הטעם משום תעשה ולא מן העשוי. ונראה שהרב הלכוש רצה להסכימם יחד, והוא דמ"ש הנימוקי יוסף משום תעשה ולא מן העשוי קאי לחתיכה קטנה שאין בה שיעור ציצית, דכיון שאין בה שיעור הו"ל הציצית שבאותה חתיכה כמאן דליתיה כיון דאותה חתיכה אינה בת ציצית, וכשתופרה עם הבגד ונעשית בת חיובא נמצא הציצית עשוי מאליו, ומה שכתבו רש"י והרא"ש דכנף זה אינו מבגד, זה קאי להא דקאמר אמה על אמה, דבחתוכה כזו שהיא בת חיובא שהוא שיעור טלית שחייב בה ציצית לא שייך תעשה ולא מן העשוי כמו שהקשה מהרי"א ז"ל שהביא הרב בית יוסף [שם] בשמו, לכך צריך הטעם דכנף זה אינו מבגד זה וז"ל [הלבוש סי' טו סעיף ב], ואינו יכול ליקח הכנף כמו שהוא עם הציצית, לא מיבעיא הכנף לבדו שאסור לתופרו בבגד אחר דהו"ל תעשה ולא מן העשוי, אלא אפילו הוא נוטל עמו אמה על אמה ורוצה לתופרו בבגד אחר אסור משום דעל כנפי בגדיהם בעינן, שיהא הכנף מן הבגד עצמו שהיה בו בשעת עשיית הבגד וכו', הרי דנקט טעמא דתעשה ולא מן העשוי בכנף, וטעמא דכנף זה וכו' באמה על אמה.

ובן מובן, כי גם כן בדברי הר"ב מעדני מלך דף ק"ז ע"ב [מעדני יד"ט הל' ציצית סי' יא אות צ] וז"ל, אפילו אמה על אמה, כלומר ואין צריך לומר שאם הוא הכנף לבדו דפשיטא

יא. בספר פרי הארץ (ח"א סי' א) נמי מסיק דשיעור טלית אמה על אמה, ע"ש. וכתב בברכ"י (סי' טז אות א) דלזה נטה בבית דוד כאן, ע"ש. ועי' למהר"י נבון בשו"ת נחפה בכסף (סי' א) שהאריך בזה, ומסיק דהוא אמה על חצי אמה. וע"ע בס' פרי האדמה (פ"ג מהל' ציצית ה"א). גם עי' להג"ד רחמים ישראל בס' בן ימין (שאלוניקי תרנ"ו, מנחות מא ע"א) מה שכתב ע"ד הפרי הארץ, ע"ש. והגרח"ף בשו"ת לב חיים (ח"א סי' צט) כתב ע"ד הנחפה בכסף, שאפשר שהוא מדד רובו של קטן עם ראשו, וכפירושו של הרדב"ז הנ"ל, אבל בספר החינוך (מצוה שפו) מבואר, שצריך להיות ראשו ורוב גופו, וסיים, ועשיתי נסיון והבאתי לפני קטן בן חשע שנים ומדדתי בו טלית שיכסה את ראשו ורוב גופו, ויצא השיעור אמה וחצי. ולכן הנכון לצאת ידי חובת כל הדעות שיהיה שיעור הטלית אמה וחצי אורך על אמה וחצי רוחב, ע"ש. והחזון איש אורח חיים (סימן ג' אות לא, בד"ה ועיקר) כתב, שאין בלשון החינוך הכרעה יותר מלשון הגמרא, ושפיר יש לומר שראשו בכלל רוב גופו. ולכן די בשלשת רבעי אמה מלפניו וכן בשיעור כזה מלאחריו, שביחד הם אמה וחצי, על רוחב אמה, ע"ש. וכן בבא"ח (פ' לך לך ה"ב) כתב שהרואה בד' האר"י יראה שלא אמר על ט"ק שיכסה פנים ואחור, אלא אמר שיעור שיעטף את הגוף מלבד הזרועות. ובוה נראה דאין צריך שיהיה הרוחב אמה וחצי כמ"ש הלב חיים, אך באורך מדינא ליה דשפיר הורה דצריך לעשות ארכו אמה וחצי, עכ"ד. וכ"כ במקבציאל (פ' לך לך סוף הלכה כ). וע"ע ברב פעלים (ח"ב סי' ו). ועי' בכה"ח סופר (ס"ב) שהביא ד' הלב חיים הנ"ל, וכתב דלפי הנראה דברוחב די בפחות מאמה וחצי, והלב חיים נקט שיעורא לכ"ע, ע"ש. ובסידור הגר"ז בעל התניא כתב, שאורך ט"ק צריך להיות שתי אמות. אולם בשו"ת לב חיים (שם בהשמטות) כתב שהפריז על המדה בזה, ע"ש. וגם החזון איש (שם) סיים, שלמעשה, צריך להיות אורך ט"ק ב' אמות על רוחב אמה, ע"ש. וביחוד (ח"ה סי' ב) אחר שהביא

דעות הפוסקים, והביא ד' הגר"ח שדי באמה וחצי על אמה, כתב שאנו סומכים על הוראתו שדבריו נראים להלכה. ושכן מנהיגנו. וכך קבע שם להלכה בסיכום דבריו, שהוא אמה וחצי אורך על אמה רוחב. ומ"מ אנו נוהגים שלא לכרך על ט"ק אלא פוטרם אותו בבכרעה על הט"ג וכו'. וכך גם נקט במפתחות ביב"א (ח"ח סי' ב) לשיעור אמה על אמה וחצי. אולם בהליכ"ע (עמ' י) כתב השיעור שיהיה בטלית ב' אמות אורך על אמה רוחב. ואכמ"ל.

יב. אפשר שהרב נר"ו הוא המהר"ש אמריליו, ראה בבית דוד בסימן ס"ד, ומה שכתבנו בכתר דוד שם.

יג. הג"ר ידידיה טאריקה בספר בן ידית על הרמב"ם (פ"ג מצעית סוף ה"א) הביא מ"ש הבית דוד לתלות דין טלית שיש בו לרבע בפלוג' הראשו' לגבי מזוזה, והעיר ע"ד וז"ל: ואני אומר דלא דמי, דהתם לרבינו חייב במזוזה דחויא לדירה הוא, כרם הכא דאין הקטן מתכסה בו ראשו ורובו ואין הגדול יוצא בו איך יתחייב. הן אמת דגדול יוצא בו אינו תנאי, מ"מ איך יתחייב בציצית כדאי אין גדול יוצא כי הבגד צר מאד או קצר מאד ואינו בר חיובא, וכיון דהרב ז"ל רצה ללמוד מסוגיא דפרק התכלת דאמה על אמה הוא חייב ודאי בציצית, על כרחיך לומר דאמה על אמה ממש בעינן, וכן נ"ל. ודוק, עכ"ל. (והובא בפקודת אלעזר סי' טז). ושורר למהר"י נבון בשו"ת נחפה בכסף (ו' רע"ב) שכתב לחלק בין מזוזה לציצית, ע"ש. ואמנם שהיה גם אפשר לחלק בהיפך, שדוקא בדירה שיש בו כדי לרבע פטור הרא"ש שכיון שהבית צר ואורך הרי אינו ראוי לדירה, משא"כ בטלית לכרע יתחייב כיון שיכול ללפפו על גופו וחזי לכיסוי. ועכ"פ להלכה, ראה בברכ"י (אות א) בשם המהר"ק שדמטורף, אבל בשם הרדב"ז כתב דלא מהני, וכן כתב הזכור לאברהם שם בשם נחפה בכסף, ע"ש. ובשו"ת לב חיים (ח"א סו"ס צט), ובס' מקבציאל (לך לך ה"ב) הביאו המחלוקת הנ"ל. ומשמע מדבריהם דיש לחוש בזה לחומרא,

ודינים קשים וכו', וכן דעת חכמי הזוהר שלא להתעטף בו בלילה כלל. ואותם הפוסקים המתירים לא ידעו הדרך הישרה, והישרה יעקשו. ואני תמיה מאותם המתירים מאין מצאו להם סמך, כי התלמוד לא זכר זה שהזוהר אוסר ומשום הכי אוסרים, אם כן מאין להם היתר. ולכך ראוי לגעור למי שעושה כן, וכן דעת הרמב"ן והראב"ד. ואם תאמר הרי מצינו ש[נרבותינו] ז"ל היו מתעטפים בערב שבת ונפקי לגבי שבת מלכתא ואמרי בואי כלה בואי כלה [ע"י שבת קיט ע"א, בב"ק לב ע"ב], ודאי כך הוא כי היו מתעטפים מבעוד יום, לא שהיו מתפללים בהם ח"ו, ואין להאריך וכו'. ע"כ מצאתי כתוב בשם ה"ה מהר"י ן' גיקאטיליא"י.

כתר דוד

מתכסה כו', דהלא כשיש אמה וחצי ארכו וחצי רחבו כבר כתב ומתכסה. ואין לומר דמה שדחה הא דמזוזה היינו דאם ה"א יהיה אמה וחצי רחבו וחצי ארכו דלא מתכסה, דדבר זאת לא ניתן ליאמר לבר כי רב דכשרחבו יותר מארכו או רחבו נעשה ארכו וארכו רחבו, ופשוט הוא. מעתה אין כאן אלא צד אחד דהיינו ארכו אמה וחצי ורחבו חצי אמה וכל כי האי חזי להתכסה בה ראשו ומצינו רחבו יותר מארכו קצת אבל בחצי אמה נהפך, ומ"ש הבית דוד או הפך כו' היינו מעט.

ועוד ל"י [לא ידענא] הא דכתב החכם הנזכר, אלא שהוסיפו הפוסקים רצ"צ שיעור זה כו' יע"ש, דמי הם הפוסקים דס"ל הכי, דלא מצינו אלא להרמב"ם וכנגדו מצינו להרא"ש ורבינו ירוחם כמו שכתב הש"ך שם [סקכ"ג]. כלל העולה דלעז"ל כמהר"י דוד, דדומה הא דציצית להדיא דמזוזה, ולא מצאתי שום חילוק ביניהם דכשם שאמרו הכא אמה על אמה אמרו התם ד' אמות על ד' אמות, ואפי' אם לא יהיה בדברי ממש ראוי מהר"ד לסמוך עליו, וכ"ש נגד הח"ר יונה נכון נר"ו דנחשב כתלמידו לגביה, ועוד מטעמים אחרים יש לדחות דברי הח"ר יונה נכון הנ"ל כזה, יע"ש. ודוק. עכ"ל הבית שלמה.

[ודע, דבמה שסיים להכריע כהבית דוד נגד המהר"י נכון, איכא כהאי מילתא רבותא, דהא המהר"י נכון לא הוה קטיל קני, ופוק חזיה האי גברא רבה דקמסהיד עליה הוא רבינו החיד"א בשם הגדולים (מע"י אות קא) וז"ל, מורי הרב מהר"ר יונה נכון חיבר ספר נחפה בכסף ונדפס. ועוד לו חבור בפלפול עצום על הלכות גיטין וכו', והיה אחד מרבני הדור בעת"ק ירושלים, י'כמעט לא הניח פסקן כמותו בגלילותינו והיה חסיד ומקובל, ע"ש. ומזה תבין למעלת רבינו בעל הבית דוד].

יד. דברי רבינו הובאו בשלחן גבוה (סי' תקפא ס"ק ה), ע"ש. וכן בשלחן גבוה (סי' תריט ס"ק ה) הביא לדברי רבינו כאן, שדעת חכמי הזוהר שלא להתעטף בו בלילה כלל. ואותם הפוסקים המתירים לא ידעו הדרך הישרה. וכתב השלחן גבוה וז"ל: וכן ראיתי למורי הרב הנזכר [רבינו הבית דוד] ז"ל כמה פעמים שהתפללתי עמו תפלת מנחה סמוך לשקיעת החמה, שהיה מתעטף בטלית קודם שיאמר המזמור ופטום הקטורת ואשרי, כדי שאם יאחרו לבא מניין עשרה אחר שקיעת החמה שיהא הוא מעוטף קודם שקיעת החמה. ואחר כך ראיתי בתמדת ימים (דף קנ"ג ע"א) דכתב צריך להזהר להתעטף חשיכה כדי שלא לברך עליו, והמתעטף מבעוד יום כדי לברך טועה הוא, ואם מתעטף יכרך, יע"ש. ונ"ל דמה שנהגו להתעטף בלילה הזה מכל הלילות כדי להדמות למלאכי שלבושם כתלג חיזור וכמו שאמרו בפרקי דר"א וכו'. וזהו למנהג שאלוניקי שאפילו שמש הכנסת מתעטף בטלית גדול מראשו ועד רגליו, לאפוקי טליתות של העיר הזאת אדריאניי שהן אמה על אמה, העשיר לא ירבה והולך לא ימעט על שיעור זה, ואפילו זה אינו שלהם אלא של בית הכנסת, הולך ומתעטף כמצוות האנשים מלומדה, ואין לעינים שכך ראות, שלקנות להם מלבושים נאים לעולם הזה יש להם, ולקנות להם מלבוש עולם הזה ועולם הבא אין להם, עכ"ל השו"ג.

תשובה. אותן המקומות שנוהגים להתעטף בערבי שבתות וימים טובים אין להם סמך לא מן התלמוד ולא מזולתו, ואם מצאו שום פוסק שהתיר להם זה, אין הפרט נוצח את הכלל, כי הפוסקים לא זכרו דבר זה, ומי שזכר דבר זה מן הפוסקים לא הלך בדרכי האור כלל, ובין מתעטף בו בברכה או בלא ברכה הוא איסור גמור מפני כמה צדדים. ראשון, מפני שיש לנו כלל בדינו מחכמי האמת כי משעת שקיעת החמה אין מתעטפים כלל, בין באותם הימים בין בזולתם, כי הם לא עשו הפרש ביניהם. והטעם הוא מפני שעושין חיזוק בדין שיתחזק בכחו, כי הציצית רומז למידת לילה, ולכך המתעטף בו באותה שעה גורם כמה עניינים

ולא לצרף שיעור האורך עם הרוחב. וכ"פ בארצות החיים (ס"ק טו) לחומרא. וכן בכה"ח סופר (ס"ק ג) כתב שכן נראה מדברי האר"י דלא מהני, ע"ש. וע"ע להג"ר אברהם הכהן משאלוניקי בספר טהרת המים (שיורי טהרה מערכת ק אות כו).

אמנם השתא חזי הוית להגאון בעל החשק שלמה (הנדפס בקושטא תקכ"ח) בחי' על הש"ע בית שלמה הנדפס בסו"ס דבר אמת (שאלוניקי תר"ג, סי' טז אות ב, קל ע"א) שהביא דברי רבינו הבית דוד שדימיו למזוזה, וגם הביא לדברי הנחפה בכסף הנ"ל, ודחאם. ואעתיק לשונו: וראיתי להח"ר יונה נכון נר"ו [בנחפה בכסף] בסמך א' (דף ו ע"ב) שכתב דאחר העיון חזי' דלאו מילתא היא ולא דמי כו', וכן במזוזה ד' אורך וד' רוחב מהני אלא שהוסיפו הפוסקים דאין צריך שיעור זה בדוקא אלא כל שיש בין האורך והרוחב זה השיעור כו', יע"ש. ובאמת דשפיר קאמר דלאו מילתא דהיינו דבריו דאין בהם ממש בזה הענין, דהרי התם מצינו בהדיא להרא"ש [הל' מזוזה סי' טז] דחולק על זה וסבר דבעינן ד' אמות על ד' אמות דוקא, ואעפ"כ פסק מרן כהרמב"ם, כל שכן הכא דלא מצינו בהדיא מי שיאמר דוקא, ומנא ליה הא מילתא כי לא ידעינן לו לנביא שנאמר דבחלוס דברו לו, ואם הוא דבעינן שיכסה רובו כו' ואם הוא אורך הטלית יותר מרחבו אינו מכסה רובו כנראה מדבריו שם, לא דק כלל, דהא גבי מזוזה נמי בעינן דיהיה חזיא לדירה, דמטעם זה חולק הרא"ש על הרמב"ם הביאו הרב בית יוסף בסמך רפ"ו [אות יג ד"ה ומ"ש] רכל שאינו ד' אמות על ד' אמות לא חזי לדירה, והרמב"ם [הל' מזוזה פ"ו ה"ב] סבירא ליה דכיון דיש בארכו ורחבו ארבע אמות על ארבע אמות חייב אפילו דלא חזי לדירה, דהדעת סברתו, דאם יש ברחבו ששה אמות או שבעה אמות ויש בארכו אמה או שנים דלא חזי לדירה, ואעפ"כ כתב הרמב"ם דמצרפו, ה"ה נמי גבי ציצית כיון דבהצטרפות יש אמה על אמה כשר. ויפה כיון מהר"י דוד דתלה הא דציצית כהא דמזוזה. ודו"ק. ואין לומר דפלוגתא דהרא"ש והרמב"ם הוא אם חזי לדירה או לא חזי, דהוי מחלוקת במציאות דדבר הנראה לעינים הוא אם חזי או לא חזי, אלא ודאי דכלהו מודו דלא חזי ולהרמב"ם ס"ל דאפי' הכי כיון דיש בשניהם ארבע אמות על ארבע אמות חייב.

שוב ראיתי להרב בית יוסף שם ביו"ד סימן רפ"ו [אות יג] שנראה מדבריו שם דטעם הרמב"ם הוא דכל שיש בו לרבע כן ראוי לדירה הוא עכ"ל, יע"ש. אף דלעז"ל לא מסתבר כ"כ דבהא פליגי הרא"ש ז"ל והרמב"ם דדבר המסור לידנו הוא לראות אם חזי או לא חזי. ונראה לעז"ל דכונת מרן בהרמב"ם הוא דאפילו דלא חזי כ"כ לדירה כיון דשיעורו שיעור דחזי לדירה הוא נקרא חזי לדירה וחייב, ה"ה נמי בנ"ד אעפ"י דלא חזי להתכסה בה רובו כיון דבשיעורו יש שיעור להתכסה בו חייב.

ולעז"ל נראה דמכל מקום לא יהיה כ"כ היתר אלא אמה וחצי ארכו וחצי רחבו. וראיתי להח"ר יונה נכון נר"ו שכתב שם [דף ו ע"ב] דהוא הביא קטן בן ט' שנים וכסה ראשו [וורובו] באמה וחצי ארכו וחצי רחבו. מעתה לא ידעתי מאי האי דקאמר דאפי' שיהיה בארכו יותר מרחבו לא

אפיים רמז למדת לילה, מ"מ באשמורת שהוא קרוב ליום מותר, הכי נמי אע"ג שאין להתעטף בציצית בלילה מטעם שהציצית רומז למדת לילה, באשמורת שהוא קרוב ליום לית לן בה^{טו}.

ומ"מ אנו אין מנהגנו להתעטף באשמורות, וההיא דנתעטף הקב"ה כש"ץ דאיתא במדרש ואיתיה נמי בפרק קמא דראש השנה (דף יז ע"ב) י"ל דלאו עטוף דציצית הוא, אלא בא לומר שצריך להתעטף ולהתכסות בגלימיה משום הכון לקראת אלהיך כדאיתא ריש פרק קמא דשבת (דף י ע"א), ולאפוקי מדרבה דאמר התם שדי גלימיה כעבדא קמיה מאריה. ואפילו נימא דעיטוף בציצית משמע, מ"מ מ"ש נתעטף לא בא לומר שצריך ציצית, אלא העיקר הוא שצריך להתכסות בלבוש, ולפי שדרך הלבוש להיות בת ארבע כנפות וצריך ציצית לכך קאמר נתעטף, דכיון שצריך כסות ממילא הוא בציצית. ועוד דמצין למימר דמ"ש נתעטף היינו ביום, אבל בלילה כבר נתמעט מוראיתם אותו, ואין צריך ציצית גם בסליחות. ומ"ש בשיירי כנסת הגדולה (סימן כא הגהות ב"י אות ד) שנוהגים לשכב בטלית קטן שיש בו ציצית, ומשמע דבלילה קאמר, היינו משום שהוא לבוש מביום^{טז}:

והר"ב הלבושים בסימן תקפ"א [סעיף א] בענין הסליחות שאומרים ערב ראש השנה כלילות באשמורת כתב וז"ל, והש"ץ מתעטף בטלית ואינו מברך וכו', אבל לא יאמר החזן הסליחות בלא עטיפת הטלית, משום שאומרים תוך הסליחות השלוש עשרה מידות, ואמרו במדרש נילקו"ש פ' כי תשא רמז שצח ד"ה גם הצאן], נתעטף הקב"ה כשליח צבור ולמד למשה השלוש עשרה מידות, שמע מינה שצריך עטיפה בשעת שלוש עשרה מידות, ע"כ. וכן כתב הר"ב שיירי כנסת הגדולה בסימן תקפ"א אות ד' בשם ספר המפה ובשם מהרי"ל [הל' ימים נוראים אות ד]. ובספר המפה שלנו אינו, ונראה דלא פליג הא אמה שכתב מהרי"י גיקטליא ז"ל, דהכא כיון שהוא קרוב ליום אין איסור בדבר, דכהאי גוונא מחלק הרב בית יוסף בסימן קל"א [אות ג] בענין נפילת אפיים וז"ל, כתב רבינו הגדול מהרי"י אבוהב בשם ספר צרורות, בלילה אין בה נפילת אפיים, והענין שכבר מקובל לחכמים כי נפילת אפיים רמז למדת הלילה ואין נופלין על פניהם, וקרוב הדבר לקצץ בנטיעות. ובלילי אשמורות נוהגים ליפול על פניהם, שהוא קרוב ליום, עכ"ל. וכן כתב הר"ם מרקנטי בפירושו, ע"כ. הרי דאע"ג דאין לומר נפילת אפיים בלילה מטעם דנפילת

בית דוד

ועוד דמלשון הירושלמי משמע כוונתו וכו'. אמנם לזה י"ל דס"ל למהר"י גיקטיליא דכונת הירושלמי אינו כן וכו'. ולענין הלכה נלע"ד דמותר ללבושו בלילה ובלבד שלא יברך וכו', עכ"ד. ע"ש.

טו. בספר תפלה לדוד עמאר (ליוורנו תקל"ז, יג ע"א) הביא דברי רבינו הנ"ל, והעיר ע"ד בזה"ל: ואינו יודע דמה יענה על ליל כפורים שאנו מתעטפים בתחילת הלילה דעל פי הסוד פשיטא דבליל כפור מנהג נכון הוא כמ"ש בס' הכונות כתב יד של מוהר"ח, עכ"ל.

וביפה ללב (ח"א אות א) הביא דברי רבינו הנ"ל, וכתב ע"ז: וזהו שכתב הרב ארחות חיים (דף ג ע"ג אות כד) בשם הר"י ז"ל, אע"ג דק"ל דכסות לילה פטור מן הציצית, כשאדם עומד בסליחות מותר להתעטף ולברך עליו, והוא הדין במשכים לצאת לדרך, ע"כ. ובהכי ניתא גם כן מה שכתב ה"ה חיד"א בספר נחל קדומים פרשת שלח בשם רבינו אפרים ז"ל [דברים לב, כה], כי מצוה מן המובחר בהשכמה להתעטף בציצית וללמוד תהלים, יע"ש. דאע"ג דאין להתעטף בציצית בלילה מיהו באשמורת שהוא קרוב ליום מותר כמדובר. ועיין עוד להרב הנזכר בספר חומת אנך (במלכים א סימן ח) שהביא משם הוזהר, דהא (בלילה) [דלילה] הוא דין הוא חצות הראשון, וחצי האחרון הוא רחמים, יע"ש. ומה שכתב בארחות חיים שם (בעמוד ד אות כט) המתעטף בלילה לא יברך כלל, איירי בתחילת הלילה, וכמו שיראה ממה שכתב בשם הר"י מקורביל שבלי ליל יום הכפורים מברך, דמייירי בתחילת הלילה או כל שהוא רחוק מהיום שלאחריו. ודוק, עכ"ל.

טז. ככוונת דברי רבינו הבית דוד ובכירור דבריו, ראה מה שכתב הכותב בקובץ בית אהרן וישראל (שבת תשע"ג, עמ' קכח-קכט), ע"ש.

ומרן החיד"א בברכ"י (סי' יח אות א) הביא לתשובת המהר"י גיקטיליא שהביאה בבית דוד הנ"ל, וכתב שם שהגם שיראה מדברי השכנה"ג (בסימן זה) שהיה נשאר בטלית ותפילין אחר שקיעת החמה לפעמים, והיה מתפלל ערבית בהם, ע"ש. יש להחמיר להסירם תכף אחר שקיעת החמה. וכן כתב מוהר"ח זצ"ל בספר הכוונות (דף נב ריש ע"ב) שרבינו האר"י זצ"ל היה נוהר בתכלית שלא להיות מעוטף מציצית ותפילין אחר שקיעת החמה, ותכף היה מסירה מעל ראשו בעת שקיעת החמה, והיה חושש מאד בדבר הזה, עכ"ל. וכן ראוי ליהדר. עכ"ד החיד"א. וע"ע בשו"ת זרע אמת ח"ג (סי' סה ד"ה וגדולה) שהביא מ"ש הברכ"י בשם רבינו הבית דוד, ע"ש. (וע"ע בחי' ש"ע שבזרע אמת סי' יח). ועי' בכה"ח סופר (ס"ק יא-יב) הביא דברי האר"י והחיד"א בזה, ע"ש. ועי' ביפה ללב (ח"א אות א) שהביא עוד בס' פרי עץ חיים (שער הציצית פ"ו דף יד ע"א) ובס' נגיד ומצוה (יד ע"ב).

ועוד בדברי הבית דוד, ראיתי להגאון בעל החשק שלמה (הנדפס בקושטא תקכ"ח) בחי' על הש"ע בית שלמה הנדפס בסו"ס דבר אמת (שאלוניקי תר"ג, סי' ח אות ב, קכה ע"א) שהביא מ"ש רבינו הבית דוד משם המהר"י גיקטיליא דהפוסקים לא זכרו דבר יום, ומי שזכר דבר זה מן הפוסקים לא הלך בדרכי האור, והעיר ע"ז, דהלא גדולי הפוסקים סבירא ליה הכי, הלא המה הריצב"א והריב"א והרא"ש ז"ל ורבים זולתם ויש ראייה להם מן הירושלמי. ועוד דנראה בדבר זה חולקין רבנן בתלמוד דס"ל דלילה חייב בציצית, ואנן קי"ל דכשהתלמוד חולק עם הקבלה דנקטינן כדברי התלמוד, והכא ראינו דלרבנן ס"ל דלילה זמן ציצית ואעפ"י דר"ש חולק עליהם וקי"ל הלכתא כר"ש כמ"ש הר"י, מ"מ ר"ש לא חלק עליהם אלא בדרך הפשט שכן משמע מוראיתם אותו.